

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ ШКІЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У РОЗРІЗІ МІСТА І СЕЛА



ОЛЕГ МАРУЩЕНКО

Дослідження гендерних стереотипів, притаманних шкільним педагогам, завжди будуть вирізнятися своєю актуальністю поміж багатьох інших наукових завдань. Головним чином з огляду на те, що вчительська фігура для дитини є ключовою у школі – не тільки через значний обсяг і різноманітний характер комунікацій між ними, а й (щоб там не казали апологети гуманізації освіти) через все ще домінуючий суб'єкт-об'єктний вплив педагога на учнівство. Оскільки по відношенню до дітей вчитель/-ка у класі та поза ним виступає головним ретранслятором/-кою нормативів культури, украй важливо розуміти, наскільки стереотипними є свідомість та світогляд сучасного шкільного педагога.

Попри свою актуальність, ця тема є майже не дослідженою на вітчизняних наукових теренах. Для усунення цієї прогалини, за безпосередньої творчої участі автора, у лютому-травні 2015 року у 8-ми навчальних закладах Харківської області було проведено відповідне соціологічне дослідження: у кожній з освітніх установ з використанням методики напівстандартизованого інтерв'ю були опитані всі присутні педагогічні працівники (загалом 221 особа).

Детально з результатами дослідження можна ознайомитися в іншій публікації¹, але головні його висновки невтїшні: педагогам сучасної української школи властиве доволі виражене гендерностереотипне сприйняття ре-

альності, украй консервативні уявлення про соціальні ролі, поведінку, форми соціальної активності, що начебто притаманні жінкам і чоловікам. Учителство схильне постійно сегрегувати та протиставляти хлопчиків і дівчаток, начебто ті не мають між собою нічого спільного.

Одним із найцікавіших розрізів соціологічного аналізу гендерних стереотипів педагогів є поселенський. Річ у тім, що навчальні заклади (а відповідно, і трудові колективи), що залучалися в дослідженні, презентують доволі різні просторові локації: міста (обласний центр, районний центр), селища міського типу, села. Цілком логічно виглядала гіпотеза про те, що ступінь гендерної стереотипізації вчителства навряд чи буде ідентичним у цих навчальних закладах, адже очевидно, що так звана традиційна культура, яка більшою мірою вкорінена саме в сільській місцевості, має відповідним чином сприяти й формуванню консервативніших соціальних практик, а отже – і більш виражених гендерних стереотипів у тих, хто мешкають на селі.

Аби перевірити цю гіпотезу, спробуємо порівняти так звані «крайні сегменти» вибіркової сукупності: першою групою стануть педагоги міських навчальних закладів (2 заклади освіти, 68 осіб), другою – сільське вчителство (2 заклади освіти, 38 осіб), тоді як інші установи, розташовані у «проміжних» (між містом і селом) локаціях, свідомо в межах цього аналізу будуть відкинута. У даному тексті докладно опишемо лише найбільш цікаві розбіжності в позиціях двох визначених респондентських груп.

Розпочнемо з аналізу думок міського та сільського вчителства щодо переліку запропонованих контроверсивних тверджень, згода або незгода з якими мала б прояснити погляди педагогів на соціальні та сімейні статуси жінок і чоловіків, «призначену» їм соціальну діяльність, гендерні «нормативи» дитячої зовнішності та інші подібні питання (див. табл. 1).

Цікавими виглядають перші три, дуже пов'язані між собою, сентенції: звісно, якщо головне призначення жінки – сім'я, їй відмовлять у вільній мож-

ливості будувати кар'єру, натомість обов'язок «заробляти гроші» буде автоматично перекладений на плечі чоловіка. Як бачимо, саме ці тези здобули неабияку підтримку респондентів/-ок, особливо тих, які мешкають у сільській місцевості.

ТАБЛИЦЯ 1. Згода / незгода педагогів з твердженнями щодо жінок і чоловіків, дівчаток і хлопчиків (%)

	Міські педагоги	Сільські педагоги
ЗГОДА ІЗ ТВЕРДЖЕННЯМИ		
Чоловік повинен заробляти гроші, аби утримувати родину	61,8	76,3
Головне призначення жінки – бути гарною дружиною, матір'ю, хазяйкою	41,2	52,6
Жінка повинна мати вільну можливість будувати кар'єру, навіть у збиток родині	35,3	18,4
Жінки є слабшими за чоловіків	35,3	42,1
Різні нормативи для дівчаток і хлопчиків на уроках фізкультури – це правильно	80,9	81,6
Тільки дівчатка мають носити довге волосся	35,3	52,6
НЕЗГОДА ІЗ ТВЕРДЖЕННЯМИ		
Чоловіки розумніші за жінок	76,5	78,9
Жінки слабші за чоловіків	47,1	50,0
У романтичних відносинах ініціатива повинна бути за чоловіками	44,1	47,4
Тільки хлопчики мають носити брюки	94,1	84,2
Дівчатка повинні мати більш охайний зовнішній вигляд, ніж хлопці	88,2	73,7
Окремі уроки для дівчаток і хлопчиків – це правильно	70,6	76,3
Справжньої дружби між хлопчиками і дівчатками бути не може	63,2	57,9

Привертають увагу і виявлені закономірності щодо тверджень про зовнішній вигляд дітей. Хоча, загалом, більшість опитаних в обох групах не погодилися з тим, що дівчатка повинні мати більш охайний зовнішній вигляд, і

що тільки хлопці можуть носити брюки, серед сільських педагогів осіб з такою прогресивною позицією виявилось менше, ніж серед містян. Симптоматичним виглядає вчительський «дозвіл» носити довге волосся тільки дівчаткам: це твердження підтримали лише 35,3 % міських педагогів і аж 52,6 % сільських. Очевидно, питання довжини волосся не тільки стало «знаковим» з точки зору загального «рівня згоди» по питаннях зовнішності дітей, а й таким, що максимально «розвело» у цьому блоці позиції сільського та міського вчительства.

У табл. 2 презентовані «професійні вподобання» наших респондентських груп. У відповідності до виявлених у ході дослідження точок зору, професії розподілені на три блоки: спершу розташовані ті, з якими начебто краще справляються жінки, далі – навпаки – «чоловічі» професії, і замикають перелік види професійної діяльності, з якими, на думку респондентів/-ок, однаково добре можуть впоратися і жінки, і чоловіки (до речі, саме в останню категорію потрапила професія «шкільний учитель²»).

ТАБЛИЦЯ 2. Уявлення педагогів щодо професій, з якими краще справляються жінки і чоловіки (%)

	Міські педагоги	Сільські педагоги
Професії, з якими краще справляються жінки		
Гувернант, няня	73,5	89,5
Бібліотекар	63,2	84,2
Касир у супермаркеті	52,9	63,2
Перукар	22,1	31,6
Професії, з якими краще справляються чоловіки		
Військовослужбовець	77,9	86,8
Машиніст баштового крану	48,5	68,4
Програміст	41,2	57,9
Політик	19,1	28,9
Професії, з якими однаково добре справляються і жінки, і чоловіки		
Шкільний учитель	91,2	92,1
Адвокат	85,3	92,1

Як бачимо, позиції сільських педагогів загалом можна назвати дещо більш стереотипними, ніж їхніх колег і колежанок з міст (виключення спосте-

рігаємо лише в останньому блоці). Особливо ця різниця відчутна у випадках таких професій, як «бібліотекар», «машиніст баштового крану», «програміст», «гувернант, няня».

У табл. 3 відображені точки зору міського і сільського вчительства з приводу того, хто – жінки чи чоловіки – краще справляються з різними хатніми обов'язками. Згідно з отриманими даними, переважну більшість таких обов'язків респонденти/-ки вважають «жіночими справами». Виключеннями є лише ті альтернативи, що частіше пов'язуються масовою свідомістю або з використанням фізичної сили («покосити траву», «викопати картоплю»), або з безпосереднім витрачанням зароблених грошей («купити і принести з магазину продукти»), адже і те, й інше традиційно асоціюється з чоловічою статтю.

ТАБЛИЦЯ 3. Розподіл педагогами хатніх обов'язків на ті, з якими краще справляються жінки, і на ті, з якими ефективніше впораються чоловіки (%)

	Міські педагоги	Сільські педагоги
Хатні обов'язки, з якими краще справляються жінки		
Попрати, розвісити білизну	42,6	60,5
Приготувати обід, вечерю	13,2	39,5
Подоїти корову	44,1	34,2
Пропилососити, помити підлогу	25,0	34,2
Перевірити у дитини уроки	22,1	34,2
Помити посуд	13,2	31,6
Прополоти грядки	30,9	28,9
Нагодувати домашню птицю	11,8	10,5
Хатні обов'язки, з якими краще впораються чоловіки		
Покосити траву	82,4	71,1
Викопати картоплю	41,2	50,0
Купити і принести з магазину продукти	11,8	18,4

У цілому, сільські педагоги і в даному дослідницькому сегменті частіше займали більш традиційні позиції, що особливо помітно по таких «жіночих» видах робіт, як «приготувати обід, вече-

рю», «помити посуд», «попрати, розвісити білизну». Натомість вони, на відміну від міського вчительства, значно «тверезіше» оцінили суто сільські побутові практики – доїння корів, прополювання грядок, покіс траву, годування домашньої птиці. Якраз по кожній з цих альтернатив педагоги з міст висловлювали більш стереотипну позицію, аніж їхні колеги й колежанки з сіл, тоді як останні – навпаки – з більшою вірогідністю були схильні вважати ці види діяльності такими, що можуть успішно виконуватися представниками/-цями обох статей.

Звичайно, дослідження не вичерпувалося лише зазначеними вище змістовними частинами. Серед інших цікавих результатів можна згадати доволі стереотипні судження міського та сільського вчительства щодо особистісних характеристик дітей (де, скажімо, 81,6 % сільських та 63,2 % міських педагогів віднесли таку рису, як «ніжність», до переліку тих, що начебто більше підходить дівчаткам), «статевої забарвленості» шкільних предметів (наприклад, кожний п'ятий міський та кожний третій сільський педагог вважали, що з фізкультурою краще справляються хлопчики), необхідності закріплення за дітьми обох статей певних обов'язків в рамках шкільних чергувань («полити квіти» вважають справою, що варто закріпити за дівчатками, 38,2 % містян та 52,6 % респондентів/-ок із села, тоді як, скажімо, «винести сміття» є «чоловічим» заняттям на думку 44,1 % міських педагогів та 57,9 % сільських колег і колежанок) та багато іншого.

Підбиваючи підсумки, констатуємо, що сформульовану на початку статті гіпотезу загалом можна вважати підтвердженою. За чималою кількістю питань бланку інтерв'ю позиції обох респондентських груп збігалися. Натомість значна кількість «замірів» точок зору вчительства, що представляє сільські навчальні заклади, показало їх більш консервативний, стереотипний характер, аніж у педагогів, які мешкають і працюють у містах. При цьому протилежні випадки фіксувалися значно рідше.



¹ Марущенко О.А. Гендерні стереотипи вчительства сучасної української школи: соціологічний аналіз. Готується до друку в журналі «Гендерна парадигма освітнього простору» (2015 р., вип. 2).

² У бланку інтерв'ю цілеспрямовано – для чистоти отримання даних, аби не «навіювати» респондентам/-кам «правильні» відповіді – не використовувалися фемінітиви, назви професій були подані у «традиційній» андроцентричній формі.